

**Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Міністерство освіти і науки України**

МАГЕРА СЕРГІЙ ІГОРОВИЧ

УДК 1:316.722-045.62(477):008](043.3)

**КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПЕРІОД СОЦІАЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент
БОДНАР Ксенія Анатоліївна,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
завідувачка відділу аспірантури та докторантури.

Офіційні опоненти: член-кореспондент Національної академії наук України,
доктор філософських наук, професор
ХАМІТОВ Назіп Віленович,
Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН
України, провідний науковий співробітник відділу
філософської антропології.

доктор філософських наук, професор
ДОДОНОВ Роман Олександрович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, МОН України, в.о. директора
Науково-дослідного інституту українознавства.

Захист дисертації відбудеться «16» травня 2024 року об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «16» квітня 2024 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Ярошенко А.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Дослідження культури є завжди напрямом актуальним і практично значущим. Адже культура («друга природа») – це надбання народу і суспільства, яке здобувається розумом і працею й слугує своєрідною основою, на якій розгортається життєдіяльність людини. І чим більшими здобутками відзначається той чи інший народ, тим вище місце здобуває він в цивілізаційному процесі людства, тим більш помітною є його роль в історії.

Дослідженню культури присвячено безліч малих і великих публікацій. І все ж філософська дискусія, що розпочалась декілька тисячоліть тому (Платон, Аристотель, Цицерон), продовжується. І це зрозуміло. Культура має певне, ще далеко не розгадане, таїнство, проникнення в яке відкриває все нові й нові сторінки розуміння соціального – унікальності буття спільнот людей в історичному просторі та часі.

Серед десятків і сотень визначень культури ми дотримуємось її розуміння як сукупності матеріальних та духовних надбань людей, здобутих для забезпечення чисельних життєво-людських потреб – освоєння природи людиною для людини засобами розуму та праці, перетворення полотна природи в предмети культури (див.: В. Андрущенко. *У пошуках свободи. Історіософія української культури від найдавніших часів до наших днів. Київ, 2023. С. 19*).

Культура як спосіб організації соціального й особистісного буття має гуманістичну місію актуалізації осмисленого життя людини, розвитку цінностей і забезпечення духовних потреб, адже особистість не лише пізнає культуру, а й творить її.

Особливу актуальність і значення мають дослідження функцій культури, зокрема, її консолідаційна функція. За виключенням декількох робіт важко назвати публікації, в яких ця функція була представлена як предмет безпосереднього теоретичного аналізу.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблематика культури як чинника суспільної консолідації достатньо широко розглядається у філософському та науковому дискурсі. Комплексне дослідження суспільної консолідації й консолідуючої сутності культури в контексті її людинотворчої природи потребує звернення до методологічного й світоглядного потенціалу праць В. Андрущенка, Г. Ващенко, І. Дзюби, С. Дацюка, А. Колодій, М. Кравчука, В. Кременя, С. Крилової, С. Кримського, В. Крисаченка, Є. Магди, Ю. Опалько, О. Петухової, М. Поповича, С. Пирожкова, Н. Хамітова, Ю. Шайгородського та ін.

Серед зарубіжних дослідників культури сучасного суспільства слід виокремити О. Анадарало, Е. Вейсбенда, М. Роса, І. Ноймана, Е. Маркарян, А. Флієра та ін.

Для дослідження особливостей процесів консолідації українського суспільства і ролі культури в них важливими є напрацювання Т. Антоненко,

О. Афоніної, В. Воропаєвої, Н. Гірліної, О. Добровольської, О. Дубового, О. Кирилюк, О. Копієвської, Л. Курняк, В. Мельника, Ф. Моїсеєвої, В. Нікітенка, О. Онаць, С. Пролєєва, О. Стасєвської, Г. Шевченка, В. Яценко та ін.

Значущі теоретичні орієнтири для осмислення української культури як фактору консолідації мають дослідження В. Бакальчук, К. Кириленко, О. Копієвської, Ж. Кузьміної, Л. Ляпіної, О. Самчук, І. Титар, І. Ткач, Є. Тихомирової, Л. Чупрій, І. Черленяк, С. Шевчук, Т. Ярошенко та ін.

Особливості реалізації консолідуючої сутності культури в українському трансформаційному суспільстві представлене у працях Л. Анучиної, М. Безоточного, Ю. Вільчинського, В. Грицаненко, Н. Дмитренко, Ю. Калиновського, К. Кислюка, О. Кендус, С. Кліценко, Н. Левченка, В. Малімона, М. Недюхи, О. Оржель, І. Павлюк, К. Палія, В. Пасічника, М. Поплавського, О. Ременець, П. Слободянюк, О. Стасєвської, М. Черниш та ін.

Але, незважаючи на певну кількість наукових публікацій, можна стверджувати, що проблематика культури як чинника консолідації українського суспільства потребує комплексного соціально-філософського осмислення. Існує низка питань, які потребують додаткового дослідження. Це й зумовлює необхідність даної дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики «Філософська парадигма глобальних трансформацій суспільства і освіти: теоретичні та прикладні аспекти» (номер державної реєстрації 0117U004972). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 13 від 26.06.2014 р.) та рекомендована кафедрою соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики (протокол №6 від 17.01.2024 р.) УДУ імені Михайла Драгоманова.

Мета дослідження полягає у системному осмисленні культури як чинника суспільної консолідації в період соціальних трансформацій. Досягнення поставленої мети зумовило постановку і виконання наступних дослідницьких завдань:

- дати сутнісне й функціональне визначення суспільній консолідації;
- визначити завдання культури в системі чинників суспільної консолідації;
- охарактеризувати особливості реалізації консолідуючого потенціалу культури;
- розкрити роль національної ідеї в культурі як провідної основи її консолідуючих можливостей;
- обґрунтувати основні напрями модернізації сучасної української культури;

– осмислити й актуалізувати європейський вектор розвитку української культури в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Об'єкт дослідження – феномен культури та її консолідуєчий потенціал.

Предмет дослідження – соціально-філософські виміри культури як чинника консолідації українського суспільства в умовах трансформацій.

Методологічною основою дослідження є системний, компаративістський і комплексний підходи, на основі яких досліджено і узагальнено змістовні риси культури, а також проаналізовано зв'язки поняття «культура» з такими концептами як «суспільна консолідація», «консолідуєчий потенціал», «суспільна єдність».

Застосування даних підходів дозволило дослідити вплив культурних факторів на процес консолідації українського суспільства. Використано комплекс дослідницьких методів, зокрема поняттєвий аналіз з метою дослідження значення таких понять як «інтеграція», «суспільна консолідація», «суспільна єдність», «суспільне партнерство», «солідаризація».

Метод історичного аналізу застосовано для інтерпретації анти-консолідуєчої сутності культури в період СРСР. Методи антропологічної редукції та антропологічної інтерпретації дозволили виявити і обґрунтувати людинотворчу природу консолідуєчої сутності культури.

Герменевтичний метод було застосовано з метою забезпечення інтерпретаційної виразності й аргументації щодо критеріїв консолідуєчих можливостей культури. Структурно-функціональний метод забезпечив аналіз структурних компонентів культури.

Синергетична методологія сприяла виявленню концептуальних засад формування культури як системної цілості, що сприяє консолідації українського суспільства в період соціальних трансформацій.

Методологічні стратегії метаантропології й метаантропологічного потенціалізму дозволили досягнути консолідуєчий потенціал культури в контексті цивілізаційної суб'єктності України, осмислити відмінність консолідації й солідаризації.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому системно проаналізовано культуру як чинник суспільної консолідації з урахуванням нових викликів для українського суспільства. Основні результати дисертаційного дослідження розкриваються у таких теоретичних положеннях:

Уперше:

- здійснено спробу комплексного аналізу наукового доробку вітчизняних та зарубіжних науковців з означеної проблематики, виявлення превалюючих тенденцій та окремих закономірностей розвитку філософських знань щодо феномену культури як провідного чинника суспільної консолідації та особливостей його прояву в українському суспільстві в період соціальних трансформацій;

- показана реальність консолідуючих можливостей культури, яка актуалізує соціальні відносини, об'єднує спільними духовними практиками та значущим культурно-історичним досвідом різноманітні етнонаціональні спільноти й соціальні страти;

- на основі методології метаантропологічного потенціалізму доведено доцільність актуалізації концепту «консолідуючий потенціал культури», який визначає можливості культури єднати суспільство на основі її людинотворчої природи;

- показано, що реалізація консолідуючого потенціалу культури є засобом самозбереження народу, підґрунтям формування національної ідентичності. Це стає основою суб'єктності країни, що є особливо актуальним в період соціальних трансформацій;

- визначено, що єдність традицій та інновацій є одним з головних факторів системних змін у сучасній культурі та способом посилення консолідуючого потенціалу української культури. Лише у процесі взаємопроникнення інноваційного й традиційного можливий розвиток культури й забезпечення її консолідуючих можливостей.

Удосконалено:

- припущення про утвердження культури як спільної для усіх громадян, об'єднуючої сукупності смислів, цінностей, вірувань, символів, які, з одного боку, відрізняють народи, а з іншого, об'єднують як людей, так і народи. Ядром такої культури в українському полікультурному суспільстві має бути культура українського етносу;

- змістовні параметри поняття «суспільна консолідація», відповідно до яких суспільна консолідація передбачає єднання соціуму на основі спільних цінностей і спільної мети. З'ясовано, що суспільна консолідація співіснує з конфронтацією, її результатом є соціальна єдність, засобами – соціальне партнерство, а за певних умов – солідаризація, яка за своєю природою є відмінною від консолідації;

- ціннісні принципи української культури сьогодення у вигляді кордоцентризму, світоглядної толерантності, антеїзму, індивідуалізму, романтизму, поліфонічності світобачення тощо. Визначено, що українська культура не є вільною від стандартизованих зразків масової, глобалізованої культури. Сутнісні риси національної культури визначають її «граничність» («фронтирність») – знаходження на перетині культурних і цивілізаційних світів.

Уточнено:

- роль національної ідеї для розвитку культури, сутнісне наповнення якої сприяє консолідації української нації у духовному вимірі. Національна ідея України є політичним і духовно-культурним проєктом розвитку держави й громадянського суспільства. Основним вектором сучасної Національної ідеї України є орієнтація на побудову соціальної, демократичної, правової держави, що забезпечує вільну й успішну самореалізацію людини;

- положення, що європейський вектор сприятиме подоланню наслідків колоніального імперського минулого й сучасних тенденцій постколонізації української культури, утвердженню демократичних і гуманістичних європейських цінностей і на цій основі актуалізуватиме продуктивну взаємодію з іншими культурами за умов глобалізації.

Теоретичне та практичне значення дисертації. Використані в роботі методологічні підходи та одержана за їх допомогою наукова новизна є продуктивними для соціальної філософії, філософії освіти та інших суміжних гуманітарних наук в контексті осмислення ролі культури як чинника консолідації суспільства. Матеріали дисертації можуть бути використані в процесі викладання спецкурсів з соціальної філософії, філософії політики, культурології, а також у подальших наукових розвідках щодо змісту та напрямів модернізації сучасної української культури. Отримані результати можуть стати підґрунтям для практичної розробки владними структурами законодавчих положень в гуманітарній сфері, впровадження культурних проєктів і практик, методології забезпечення консолідуючого потенціалу української культури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної роботи, в якій висвітлено власні ідеї та напрацювання автора. Висновки та положення наукової роботи отримані її автором самостійно.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії, філософії освіти і освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, а також на засіданнях низки міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, круглих столів та семінарів, зокрема: щорічна звітна конференція «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (13-17 травня 2019 р. Дні науки в НПУ імені Михайла Драгоманова); III Міжнародна науково-практична конференція «Концептуальні, методологічні та практичні проблеми соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики» (Київ, 24 квітня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Людина в системі цінностей: сучасні виміри. XV Шинкаруківські читання» (Київ, 26 листопада 2020 р.); II Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Молода наука – 2021: соціально-освітні розвідки» (Київ, 23 квітня 2021 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 5 публікаціях, у тому числі – 4 у наукових фахових виданнях України, 1 – у закордонних наукових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз.

Структура та обсяг дисертації відповідає меті дослідження та відображає послідовність вирішення поставлених завдань. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг дисертаційного дослідження – 180 сторінок, основної частини роботи – 160 сторінок, списку використаних джерел – 20 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовується актуальність проблематики, визначається мета й завдання дисертації, розкривається наукова новизна та можливості практичного використання результатів дослідження, надається інформація щодо апробації основних положень, показана структура дисертації і її зв'язок з науковими програмами.

У першому розділі – «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИКА СУСПІЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ» – дисертант аналізує філософські напрацювання щодо проблематики, визначає методологію дослідження, та формує смисловий стрижень роботи.

Зазначається, що концепт «консолідація» походить від латинського «consolidatio» і має два корені – «con» (з, разом) і «solidare» (зміцнювати, зрощувати) і вживається у більшості європейських мов. Однак значення і смисли слова «консолідація» у різних мовах суттєво відрізняються. Якщо, скажімо, в англійській та французькій мовах домінує значення «зміцнення», то в слов'янських мовах, в тому числі в українській, домінує значення «згуртування».

Показано, що в сучасному соціально-філософському дискурсі термін «консолідація» визначається як принцип суспільного і політичного розвитку й використовується у двох значеннях. Перше значення вказує на зміцнення певного політичного режиму (демократичного чи недемократичного). Друге значення виражає об'єднання, згуртованість, спільність окремих осіб, груп, організацій та спільнот для досягнення певних цілей.

В дисертації показано, що згідно з дослідженнями С. Пирожкова і Н. Хамітова суспільну консолідацію можна визначити як єдність соціуму на основі спільних цінностей і спільної мети. В річищі такого підходу суспільна консолідація постає фактором розвитку суспільства, особливо в умовах криз. Аналізуючи роботи даних науковців дисертант зазначає, що соціальна консолідація тією чи іншою мірою присутня у будь-якому суспільстві, так саме як її антипод – конфронтація. При цьому немає суспільств, які б знаходились в стані абсолютної консолідації чи конфронтації – завжди спостерігаємо соціальну систему, яка складається з цих двох процесів при домінуванні одного з них». Людське прагнення абсолютно подолати конфронтацію й утвердити консолідацію може вести до тоталітаризму.

Розглядаються процеси інтеграції і консолідації, які мають багато спільного, але не є тотожними, ставиться питання консолідації держави й громадянського суспільства – адже консолідація країни є об'єднання не лише людей, а й інститутів і спільнот, серед яких найважливішими є держава і громадянське суспільство. Досліджуються регіональна специфіка консолідації в Україні. В цьому проблемному полі аналізуються підходи українських дослідників Я. Вірменич, А. Колодія, О. Петухової, Ю. Шайгородського та ін. Витлумачується позиція С. Пирожкова, згідно з якою консолідація навколо ідеї справедливості завжди має в собі антикорупційну тему.

Доводиться, що історична розбалансованість української людності стримує державотворчі процеси. Саме це зумовлює потребу в консолідації українського суспільства. Аналізуються чинники суспільної консолідації й обстоюється стрижнева ідея роботи, яка полягає в тому, що культура є суттєвим фактором в системі чинників консолідації. Для обґрунтування цієї ідеї обґрунтовуються теоретико-методологічні підходи роботи.

У другому розділі – «КОНСОЛІДУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ КУЛЬТУРИ ЯК ВИЯВ ЇЇ ЛЮДИНОТВОРЧОЇ ПРИРОДИ» – на основі теоретико-методологічних підходів, окреслених у першому розділі, осмислюється загальна природа та функції культури, її людинотворча природа, консолідуючий потенціал та можливості його втілення в життя.

Культура виконує низку суспільно важливих функцій, серед яких особливо значущою є консолідуюча функція. Обґрунтовано, що культура єднає людей, зміцнює довіру до владних структур, суспільних установ і організацій, а головне – людини до людини як носіїв національних і загальнолюдських духовно-моральних якостей.

Дисертант спирається на ідеї українського науковця О. Кирилюка, згідно з якими рефлексія дослідників досягає способи культурної взаємодії, що укорінені в інших часах, традиціях і культурах, і на цій основі створюється категоріальний і понятійний апарат, що дозволяє виводити на поверхню прихований зміст культурного матеріалу.

Доведено, що природа культури полягає в гармонізації зовнішнього світу і внутрішнього світу людини, регулюючим началом у відносинах особистості з оточуючим середовищем – як природним, так і соціальним. Виділено основні функції культури, які є втіленням її сутнісних характеристик: людинотворчу, консолідуючу (інтегративну), комунікативну, ціннісну, пізнавальну, духовну, регулятивну. Дисертант робить акцент на консолідуючій і людинотворчій функціях культури, вважаючи, що завдяки їм вона наповнює буття людини різноманітними життєво важливими цінностями та нормами, єднаючи особистостей у спільноти.

Сьогодні ж важливе соціальне значення має консолідуючий функція культури, що стає реальністю, якщо культура має консолідуючий потенціал, здійснення якого об'єднує спільними духовними практиками та значущим культурно-історичним досвідом різноманітні етно-національні спільноти і соціальні страти. Консолідуючий потенціал культури є засобом самозбереження народу, підґрунтям формування національної ідентичності.

У третьому розділі – «ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСОЛІДУЮЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ» – аналізується ідеологізація культури в колишньому СРСР, осмислюється відродження в Україні ХХІ ст. людинотворчих характеристик культури та її консолідуючої ролі на основі визначення специфіки, наявних параметрів і можливостей сучасної української культури. Національна ідея в культурі трактується як стрижнева основа її консолідуючої сутності в українському соціумі.

Показано, що культура постає універсальним чинником суспільної консолідації, але реалізація її консолідуючого потенціалу має свою національну та цивілізаційну специфіку. Особливого значення консолідуюча функція культури набуває у трансформаційних суспільствах, які політично й законодавчо означили вектор свого подальшого розвитку, але не закріпили його відповідними суспільними традиціями та моральними нормами. Доведено, що розкриття консолідуючого потенціалу української культури в сучасному трансформаційному суспільстві потребує ґрунтовного аналізу негативних наслідків, які спричинив вплив комуністичної ідеології, а також основних напрямків та проблем її реалізації у пострадянський період,

Обґрунтовано, що українському суспільству необхідно подолати наслідки ідеологізації культури, яка цілеспрямовано здійснювалась у СРСР. Ідеологічний тиск на культуру за радянських часів був спрямований на поступове витіснення національних традицій, що призводило до деконсолідації українського народу.

Показано, що дослідження специфіки української культури дозволяє констатувати, що вона розвивається на основі таких архетипів як індивідуалізм, персоналізм, світоглядна толерантність, кордоцентризм, антеїзм тощо. Важливою особливістю української культури є її «граничність» («фронтирність») – знаходження на перетині різних цивілізаційних світів.

У четвертому розділі – «МОДЕРНІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНСОЛІДУЮЧИХ МОЖЛИВОСТЕЙ» – досліджується зміцнення єдності традицій та інновацій в контексті забезпечення консолідуючої ролі української культури в сучасному українському суспільстві та аналізується орієнтація її розвитку культури на єдність національних та загальнолюдських пріоритетів; прояснюються умови можливості й способи актуалізації європейського вектору розвитку української культури.

Обґрунтовано, що здійснення консолідуючих можливостей сучасної культури неможливе без її постійної модернізації. В українських реаліях це означає необхідність постійної уваги з боку держави й громадянського суспільства до розвитку культури. Особливої актуальності дане питання набуло після революційних змін 2014 року, які обумовили необхідність піднесення культурного потенціалу України.

Сучасна українська культура має бути середовищем творчого поєднання минулого, теперішнього і майбутнього українського народу. З огляду на це актуальним є вивчення єдності традицій та інновацій як однієї з головних детермінант системних змін у сучасній культурі та пошук шляхів їх зміцнення в контексті реалізації консолідуючого потенціалу української культури.

Тому зміцнення єдності традицій як носіїв культурних архетипів та інновацій як нових форм культурної діяльності, комунікації й управління культурним процесом має стати пріоритетним напрямом державної

культурної політики та головним завдання стратегії культурної розбудови України.

Робиться акцент, що українська культура має поширюватися в світі. А для цього вона повинна почати виробляти такі культурні артефакти, які потрібні й цікаві світові і які можна перекладати на інші мови. Йдеться не лише про літературу, театр і кіно, природничі й гуманітарні науки, а й про філософію, особливо в її есеїстичних і художніх, мистецьких формах, характерних для глибин нашої культури, що проявляється, наприклад, у творчості Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Лесі Українки.

Глобалізація української культури передусім означає, що вона технологізується, виходить у віртуальний простір Інтернету. Однак при цьому повинні відбуватися не просто формальні й інституціональні трансформації, а й глибинні – екзистенціальні і смислові. Це, зокрема, означає, що українська культура не лише приймає європейський гуманізм, а надає йому новий смисл.

ВИСНОВКИ

1. Консолідація являє собою об'єднання, згуртованість, спільність окремих осіб, груп, організацій, спільнот заради реальної або уявної мети, проти реальної або уявної загрози, їхня інтеграція в єдиний цілісний організм. Суспільна ж консолідація передбачає єднання соціуму на основі спільних цінностей і спільної мети. Суспільна консолідація завжди співіснує з конфронтацією, її результатом є соціальна єдність, засобами – соціальне партнерство, а за певних умов – солідаризація.

2. Українська культура за своєю сутністю є поліфонічною, відкритою, толерантною, багатоманітною, людиноцентричною, що у підсумку забезпечує її консолідуючий потенціал. Саме культурі відводиться провідна роль в системі чинників консолідації. При цьому йдеться про утвердження інтегральної культури спільної для усіх громадян, об'єднуючої, інтерактивної системи певних значень, вірувань, норм і цінностей, символів, форм практики, які, з одного боку, відрізняють один народ від іншого, а з іншого, - єднають людей у межах даної спільноти. Ядром такої культури в українському полікультурному суспільстві очевидно має бути культура українського етносу. Усвідомлення й актуалізація спільних цінностей та спільної мети українського суспільства, винайдення спільних смислів та символів, що матимуть фундаментальне значення, можливе лише в результаті світоглядного діалогу за участі політичних еліт та інтелектуалів.

3. Потреба в консолідації українського суспільства задля подолання регіональної та соціокультурної роз'єднаності стоїть на порядку денному всі роки Незалежності Української держави. В сучасних умовах повномасштабної гібридної війни як зовнішньої загрози державності, потреба ідейного об'єднання відчувається особливо гостро. Тому перед державною владою та інтелектуальною елітою України постає завдання досягти конструктивної консолідації як згуртованості населення навколо

спільних цінностей та спільної мети на демократичних та гуманістичних засадах.

Суспільна консолідація відбувається принаймні у трьох вимірах – політичному, соціально-економічному та духовно-культурному, які визначають основні чинники суспільної консолідації. Політичний аспект консолідації українського суспільства передбачає оптимальність державного устрою як баланс між централізацією та децентралізацією, забезпечення суспільної справедливості в усіх її проявах, реальна забезпеченість прав національних та інших меншин, демократичні взаємини між владою і суспільством. Соціально-економічний чинник консолідації передбачає розвиток цілісного національного ринку, горизонтальної міжрегіональної мобільності населення, забезпечення економічної ефективності, соціальне та територіальне згуртування, зміцнення середнього класу. Духовно-культурний фактор суспільної консолідації передбачає спільні зусилля влади та гуманітарної інтелігенції, спрямовані на формування спільних цінностей, що об'єднують суспільство.

4. Особливості реалізації консолідуючої сутності культури в українському трансформаційному суспільстві полягають у наступному.

По-перше, українському суспільству необхідно подолати наслідки ідеологізації культури, яка цілеспрямовано здійснювалась у СРСР. Ідеологічний тиск на культуру за радянських часів призводив до поступового витіснення української мови зі сфери освіти, літератури, науки, а також був спрямований на знищення національних традицій, звичаїв, своєрідного способу життя українців. У підсумку такі дії призводили до деконсолідації українського народу.

По-друге, важливим кроком у відродженні людинотворчих характеристик культури та її консолідуючої сутності стала демократизація суспільного життя на теренах СРСР у 80-ті роки ХХ сторіччя та проголошення незалежності України. Почалося національне відродження українського народу, яке супроводжувалось розвитком української мови та культури, відновленням історичної пам'яті нашого народу, ренесансом національно-орієнтованого духовного життя. В цілому вищезначені позитивні зміни сприяли розвитку культури як консолідуючого, людино формуючого начала.

По-третє, аналіз процесів відродження української культури та її розвиток за часів існування незалежної держави дозволили констатувати, що вітчизняна культура має стійкий ціннісний підойм у вигляді кордоцентризму, антеїзму, індивідуалізму, романтизму, поліфонічності світобачення тощо. Українська культура сьогодення розвиваючись своїм власним шляхом все ж таки не є вільною від стандартизованих зразків масової, глобалізованої культури. Сутнісні риси національної культури визначає також її «межовість» – знаходження на перетині культурно-цивілізаційних світів.

5. Національна ідея в культурі є стрижневою основою її консолідуючої сутності в українському соціумі. З одного боку, національна ідея є стрижнем культури певного народу, а з іншого боку вона сама є

продуктом культури цього народу. Національна ідея є квінтесенцією національної самосвідомості та самобутності. На жаль, її сутнісне наповнення до сих пір є предметом політичних суперечок та наукових дискусій, що не сприяє консолідації української нації у духовному вимірі. В цілому національна ідея є політико-культурним проєктом розвитку української нації, основними елементами якої попри всі дискусійні моменти є орієнтація на побудову демократичної, правової, соціальної держави в Україні.

6. Провідним напрямками модернізації української культури в контексті зміцнення її консолідуючого потенціалу є:

- по-перше, зміцнення єдності традицій як провідників культурних змістів і культурного стрижня людства та інновацій як нових форм культурної діяльності, комунікації та управління культурним процесом, які спрямовані на осмислення та використання історичного досвіду та практики людства XXI століття, що має стати пріоритетним напрямом державної культурної політики та головним завданням стратегії культурної розбудови України. Лише у процесі взаємодії, інноваційного та традиційного взаємопроникнення можливий розвиток культури та стратегування майбутнього;

- по-друге, орієнтація розвитку культури на єдність національних та загальнолюдських пріоритетів, де національне постає як певна основа, яка визначає обличчя народу, його характер і унікальність у структурі народів і культур світу, та виявляється через історичну самосвідомість, ментальність і мову. При цьому остання уможливорює сприйняття загальнолюдського через призму власної національної культури. Загальнолюдське постає основою для єднання у вільну, по-справжньому демократичну культурну цілісність на основі цінностей духовного зростання, соціальної відповідальності, толерантності, екологічної безпеки та економічного вдосконалення.

СПИСОК РОБІТ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у фахових виданнях:

1. Магера С. Поняття «суспільна консолідація» у світлі сучасного філософського дискурсу / Практична філософія. К., 2018. №4. С. 41 – 46.

URI: <https://sites.google.com/site/practicsophy>

2. Магера С. Українська культура: єдність національних та загальнолюдських пріоритетів / Вища освіта України. К., 2019. №1. С. 68-74.

URI: <https://wou.npu.edu.ua/index.php/en/2019-en/59-1-2019>

3. Магера С. Ідеологізація культури як основа її деформації в тоталітарних суспільствах / Освітній дискурс. Збірник наукових праць. Гуманітарні науки. К., 2019. Вип. 16 (№9). С. 69 – 84.

URI: [https://journal-discourse.com/files/pdf/OD_16\(9\)-2019.pdf](https://journal-discourse.com/files/pdf/OD_16(9)-2019.pdf)

4. Магера С. Європейський вектор розвитку української культури / Гілея: Науковий вісник. Збірник наукових праць. К., 2019. Вип. 149 (№10). Ч. 2. Філософські науки. С. 67 – 72.

URI: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=210>

**Статті у зарубіжних та вітчизняних фахових виданнях,
включених до наукометричних баз:**

1. Sergey Magera. National idea in culture as the core basis of its consolidating essence in ukrainian society / Paradigm of knowledge. Frankfurt, 2023. № 4(58). С. 98-115. URI: <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/2636>

Тези виступів на конференціях

1. Заблоцький В.П., Магера С. І. Герменевтика соціального факту/ III Міжнародна науково-практична конференція «Концептуальні, методологічні та практичні проблеми соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики». (Київ, 24 квітня 2019 р.).

2. Магера С. Філософія в інтелектуальній стратегії вітчизняного університету / Щорічна звітна конференція «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету». (13-17 травня 2019 р. Дні науки в НПУ імені Михайла Драгоманова).

3. Магера С., Гомілка О. Щастя як цінність: український вимір / Міжнародна науково-практична конференція «Людина в системі цінностей: сучасні виміри. XV Шинкаруківські читання».. (Київ, 26 листопада 2020 р.).

4. Магера С., Іванець Н. Університетська автономія в європейському просторі вищої освіти» / II Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Молода наука – 2021: соціально-освітні розвідки». (Київ, 23 квітня 2021 р.).

АНОТАЦІЯ

Магера С.І. Культура як чинник консолідації українського суспільства в період соціальних трансформацій.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – «соціальна філософія та філософія історії». – Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2024.

В дисертаційному дослідженні обґрунтовується реальність консолідуючих можливостей культури, яка актуалізує соціальні відносини, об'єднує спільними духовними практиками та значущим культурно-історичним досвідом різноманітні етнонаціональні спільноти й соціальні страти. На основі методології метаантропологічного потенціалізму доведено доцільність актуалізації концепту «консолідуючий потенціал культури», який визначає можливості культури єднати суспільство на основі її людинотворчої природи.

Показано, що реалізація консолідуючого потенціалу культури є засобом самозбереження народу, підґрунтям формування національної ідентичності, що стає основою суб'єктності країни. Це є особливо актуальним в період соціальних трансформацій. Доведено, що змістовні параметри поняття «суспільна консолідація», відповідно до яких суспільна

консолідація передбачає єднання соціуму на основі спільних цінностей і спільної мети. З'ясовано, що суспільна консолідація співіснує з конфронтацією, її результатом є соціальна єдність, засобами – соціальне партнерство, за певних умов – солідаризація, яка за своєю природою є відмінною від консолідації.

Визначено, що єднання традицій та інновацій є одним з головних факторів реалізації консолідуючого потенціалу української культури. Лише у процесі взаємодії, інноваційного й традиційного взаємопроникнення можливий розвиток культури й забезпечення її консолідуючих можливостей.

Ключові слова: консолідація, суспільна консолідація, культура, суспільство, українське суспільство, українська культура, людина, гуманізм, війна, мир, гібридна війна, свобода.

ABSTRACT

Magera S.I. Culture as a factor of consolidation of Ukrainian society in the period of social transformations.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Philosophical Sciences in the specialty 09.00.03 - "social philosophy and philosophy of history". - Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2024.

The dissertation research substantiates the reality of the consolidating capabilities of culture, which actualizes social relations, unites various ethno-national communities and social strata through common spiritual practices and significant cultural-historical experience. On the basis of the methodology of meta-anthropological potentialism, the expediency of actualizing the concept "consolidating potential of culture", which defines the possibilities of culture to unite society on the basis of its human-creating nature, has been proven.

It is shown that the realization of the consolidating potential of culture is a means of self-preservation of the people, the basis for the formation of national identity, which becomes the basis of the subjectivity of the country. This is especially relevant in the period of social transformations. It is proved that the meaningful parameters of the concept of "social consolidation", according to which social consolidation implies the union of society on the basis of common values and a common goal. It has been found that social consolidation coexists with confrontation, its result is social unity, means – social partnership, under certain conditions - solidarity, which by its nature is different from consolidation.

It was determined that the union of traditions and innovations is one of the main factors in realizing the consolidating potential of Ukrainian culture. Only in the process of interaction, interpenetration of the innovative and the traditional, is it possible to develop culture and ensure its consolidating capabilities.

Keywords: consolidation, social consolidation, culture, society, Ukrainian society, Ukrainian culture, human, humanism, war, peace, hybrid war, freedom.